

Колісниченко А. В.,

старший викладач кафедри іноземних мов і прикладної лінгвістики
Навчально-наукового Гуманітарного інституту
Національного авіаційного університету

ПЕРШОСТИХІЇ ЯК ЗАСІБ ГАРМОНІЗАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ПРОСТОРУ ПОЕМИ ГАРТА КРЕЙНА «МІСТ»

Анотація. У статті проаналізовано основні аспекти модифікації першостихій у поемі Гарта Крейна «Міст», визначено різні підходи до трактування символічності першостихій та їх функцій у поемі.

Ключові слова: оніризм, Руки Вогню, психологія стихії.

Постановка проблеми. Крістофер Фулкерсон (Christopher Fulkerson), досліджуючи поезію Гарта Крейна, зауважив його часті звернення до опису стихій [4]. На нашу думку, це один із важливих аспектів міфотворчості митця, тому ми розглянемо зображення першостихій у поемі «Міст», спираючись на теорію першоелементів Гастона Башляра. Філософ зазначав, що доречно пов'язувати чотири стихії з чотирма оніричними темпераментами: «Холеріки, меланхоліки, флегматики і сангвініки характеризуються відповідно вогнем, землею, водою та повітрям. Усі чотири стихії мають своїх приборчників, або, точніше, кожна з них – глибоко й матеріально – вже є системою поетичної достовірності» [1, с. 12]; але у крейнівській поетикальній системі ми вбачаємо гармонійне поєднання стихій в єдину цілісну картину світу.

Мета – проаналізувати основні аспекти модифікації першостихій у поемі Гарта Крейна «Міст», визначити різні підходи до трактування символічності першостихій та їх функцій у поемі.

Виклад основного матеріалу. Першостихія землі в поемі «Міст» є визначальною, навіть мета першої частини поеми полягає у відкритті й дослідженні тіла континенту, землі. Земля позначається поетом як «Indianemperies», що трактуємо в двох аспектах: Indian як вказівка на Індію, яку саме й хотів знайти Колумб, та Indian як позначення Америки як імперії індіанців.

Гарт Крейн у своїй поемі маркував землю як власне американський простір, завдяки широкому вживанню американських географічних назв за кожної нагоди. Отож, першостихія землі є дуже важливою в поемі, бо ж і сам міст «росте» із землі, черпає її силу. Але детально розглядати особливості цієї першостихії в поемі ми не вбачаємо доцільним у цьому підрозділі, бо земля в поемі постає здебільшого в образі Покахонтас, тому досліджувати символ землі доречніше видається крізь призму жіночого образу.

Г. Башляр перейнятий тим, що багато митців нехтують квінтесенцією води, вживають її образ лише для грайливих описів, не заглиблюючись в її дійсну суть. На противагу цій більшості Гарт Крейн використовує символ води вельми продумано, майстерно трансформуючи його з одного значення в інше. Першостихія Води – це стихія жіноча, притаманна жіночій «психології матеріальної уяви води» [1], тому Крейн асоціює водну стихію з жінкою; і здебільшого вода для поета – неприборкана, грізна стихія. Як стверджує Г. Башляр, вода бурхлива або та, що гнівається, змінює свою стать і таким чином набуває вже чоловічої іпостасі. На нашу думку, саме амбівалентність тлу-

мачення даної першостихії пояснює (зважаючи на бісексуальність самого письменника) її домінування над іншими стихіями в ліриці Гарта Крейна. Навіть реальний акт самогубства митця у водах Мексиканської затоки демонструє своєрідне вшанування магичних властивостей води. Образ води продукує архетип чистоти, очищення, зрештою – катарсису. Вода – жіноча, материнська, оскільки завдяки їй «брунькуються паростки та б'ють джерела. Вода – це такий вид матерії, який всюди можна бачити при народженні та проростанні. Джерело є неподолане народження, народження безперервне» [1, с. 18]. Занурення у воду – акт омивання, позбавлення гріхів, або навіть хрещення. Заповнений водою простір доісторичних часів у багатьох міфах про створення світу є джерелом усього життя, але одночасно асоціюється з розчиненням та зануренням у неї. Ритуальні купання відомі в багатьох давніх культурах, які слугували символічному очищенню.

А оскільки вода – це мати, то смерть у воді символізує повернення до материнського лона, очікування на новий початок. З. Фройд теж зазначав, що «кидатися у воду чи виходити з неї означає народжувати чи народжуватися» [3, с. 147]. Таке тлумачення дослідник вважав обґрунтованим історією розвитку людини: у масштабному розумінні він розглядав походження всіх наземних істот від водяних тварин, а в більш вузькому сенсі вказував на етап розвитку людини в лоні матері у водному середовищі. У «Пролозі» до поеми «Міст» Крейн описує самогубця, що кидається у воду, запитуючи: «Самогубство – чи це ж хіба не відповідь / Содому та Гоморрі?» [5, с. 3]. Отже, «вода – це запрошення до смерті; до особливої смерті, після котрої ми знову отримуємо прихисток у матеріальній стихії» [1, с. 73]. Тобто в якості одного з елементарних символів вода – двояка, бо, з одного боку, оживляє й приносить плідність, а з іншого – є натяком на занурення й погибель.

У частині під назвою «Аве Марія» Крейн зображає люту стихію, яка чинить перепони Колумбові на шляху до Нової землі. У поемі в такий спосіб імплікується образ Ноя, що шукав Землю Обітовану. «Темні води» сугестують важку дорогу до казкового світу (до «американської мрії»), стають одним із перших випробувань у пошуку Катаю, тому Колумб трансформує море в міст, яким і поверне омріяний Китай. Автор звертається до стихії як до пейоративної: «О Ти, хто спить сама / поперек дороги смерті та народження / ... хто ламає весло та б'ється зі щоглою / у жертву приносить кораблі» [5, с. 7]. Океан також символізує людське життя зі всіма його складними випробуваннями і карколомними перипетіями, а рух Колумба до нового континенту – це рух людини до істини, до свого власного Катаю.

Сама назва ще однієї частини – «Ріка» – налаштує читача на лейтмотив розділу. Гарт Крейн позиціонує Міссісіпі (саме про цю річку йдеться в поемі) як образ, що втілює історичну

пам'ять Америки, наділяючи в такий спосіб воду плоттю, душею та пам'яттю. Ріка конденсує у своїх вічно плинних спогадах всю історію країни, вона бачила страждання й перешкоди, радості й успіхи. Основною ознакою першостихії в цій частині поеми є плинність – як самої води, так і часу. Це вже не агресивна сила, а спокійна, змучена, меланхолійна: «Ріка підіймається з довгого ложа, / Цілом зрівноважена з мрією, гірчиною лихоманкою / Катає історія, лишається тільки одне – пливи!» [5, с. 18]. «Гірничний жар» символізує страждання ріки, яку пронизує холодна течія моря, і навіть колір ріки стає гірчиною під час заходу сонця. Елемент Води в цій частині поеми насичений інтенсивною символікою, що позначає зв'язок часу, простору, вічності, що ми детальніше розглядатимемо нижче.

Одна з частин поеми присвячена «Катті Сарк» – останньому з великих кліперів, що стоїть у Грінвічі в сухому доці та використовується як музей. У цьому розділі поеми немає конкретних звернень чи зображень води, але є посилання, заангажовані натяки на її присутність. Першостихія води репрезентована з точки зору корабля, що не має вже змоги плавати, але пам'ятає всі свої мандри. Вода символізує собою недосягну, нездійснену мрію, вона постає як «жива» вода, здатна повернути корабель до життя: «О життя – це гейзер – гарне – мої легені – / Ні – Я не можу жити на суходолі – !» [5, с. 28].

Спіраючись на вищесказане, доходимо висновку: попри те, що першостихія води не є домінуючою в поемі «Міст», вона дає змогу розкрити потаємний зміст крейнівських образів, прослідкувати їхній динамізм. На нашу думку, саме першостихія води була найбільш близькою митцеві (відповідно до психотипів Г. Башляра) і, нагадаємо, саме в її лоні поет умисно закінчив своє життя.

Стихія вогню в різних літературознавчих практиках трактується по-різному, а Гастон Башляр навіть зазначив: «Вогонь – це дещо глибоко особисте й універсальне. Він живе в серці. Він живе в небесах. <...> Із усіх явищ він один, очевидно, має властивість набувати протилежних значень – добра й зла. <...> Це божество, яке охороняє й лякає, воно щедра й люте» [2, с. 19–20]. Керуючись таким визначенням цієї першостихії, ми спробуємо пояснити різноманітні варіації символіки вогню, що іноді мають у поемі Крейна діаметрально протилежні значення.

Г. Башляр досліджує особливості першостихії вогню крізь призму трьох комплексів: комплексу Прометей, комплексу Емпедокла та комплексу Новаліса. На нашу думку, доречно розглядати символ вогню в поемі «Міст», керуючись положеннями Г. Башляра, в площині цих трьох комплексів.

Визначаючи комплекс Прометей як «сукупність мотивів, завдячуючи яким ми прагнемо дорівнятися знаннями до наших батьків, а потім перевершити їх, досягти рівня вчителів і перевершити їх» [2, с. 26], дослідник зазначає, що це той самий Едіпів комплекс, лишень в інтелектуальній сфері. Починаючи із зображення сонця в «Пролозі» у формі зубця ацетиленового неба, що беззаперечно символізує сучасне урбанізоване суспільство, Крейн поступово трансформує його у вранішню зорю в «Гавані на світланку» як символ нових починань, тобто окреслює процес формування нових традицій на базі старих, що й бачилося митцеві першозавданням американського суспільства.

Окреслюючи докладніше багатозначність образу вогню, Башляр виокремлює так званий комплекс Емпедокла, який синтезує почуття любові до вогню та його шанування зі страхом перед вогнем, тобто поєднує два потяги – до життя та до смерті.

Смерть від вогню завжди вважалася космічною, бо тільки завдяки вогню можливо досягти цілковитого фізичного зникнення плоті; саме це й дозволяє людині перейти на інший духовний рівень. У Гарта Крейна спроба перейти на вищезгаданий духовний рівень реалізується двома шляхами. Перший із них полягає в шалених перегонах у видобуванні золота, яке поет називає оманливим вогнем в «Індіані», де антитезою до американської мрії, Катаю (для Крейна) змальований концепт Ельдорадо: «Золочена обіцянка, що не піддалася нам довіку, лишивши сльози спустошення» [5, с. 25]. Інший шлях до переходу, запропонований митцем, – це вогонь любові, який спалахує в очах скво; і вже її очі здаються зірками-близнюками, що дають надію на світле майбутнє. Таку ж саму ідею культивує Крейн і в частині «Мис Гаттерас», кажучи, що зірки наповнюють наші очі любов'ю та «народженням – кінцем зупинки націй» [5, с. 43].

Дещо інакше інтерпретується символічність зображення очей у частині «Катті Сарк». Поет навмисно протиставляє штучні вогні бару, тобто оманливі сподівання, та зелені очі моряка, що своїм кольором нагадують колір води (ріки, моря чи океану). В очах моряка акумулювалася вся туга за колишніми пригодами та подорожами, означивши, таким чином, потяг до повернення в лоно води, тобто омиття-очищення. Мотив очищення водою співзвучний із очищенням вогнем, про що детальніше, принагідно поеми Крейна, скажемо пізніше.

Розглядаючи останній із ключових комплексів Г. Башляра, комплекс Новаліса, ми не можемо не звернутися до тлумачення символу вогню Зигмундом Фройдом, оскільки, на нашу думку, ці дві концепції доповнюють одна одну. За Г. Башляром, вогонь – це надпотужний сексуальний символ, бо вогонь здобували тертям двох гілок, а тертя – це процес сексуального характеру. Із вищесказаного дослідник доходить висновку, що любов – це вогонь, яким треба ділитися, а вогонь – це любов, яку треба підкорити, завоювати. «Комплекс Новаліса ніби синтезує імпульс до запалення від тертя й потребу розділити полум'я» [2, с. 65–66]. Вогонь, в інтерпретації Фрейда, – це символ не лише пристрасті, а й дітонародження. Трактувати підтекст вогню він пропонує в контексті дій, які відбуваються з цією стихією, та безпосереднього носія вогню.

У площині комплексу Новаліса ми розглянемо символ Г. Крейна «Руки вогню», який з'явився вже в «Пролозі»: поет намагається розбурхати, розбудити Руки Вогню. Такі поетичні маніпуляції дають підстави стверджувати, що цей образ символізує творчу наснагу або навіть музу. У наступній частині «Гавань на світланку» Руки Вогню перетворюються в меланхолійні руки спокою та сну перед початком процесу креації, а сам вогонь трансформується в образ зорі, яка засинає, щоб пізніше «приєднатися до нас десь на пагорбі» [5]. Руки в поемі постійно нагадують про те, що саме людські руки створили міст, а Руки поета (творча уява) створили «Міст», тобто сам Крейн стає мостом: між читачем і поемою, між читачем і поетом, між минулим і нинішнім і т.ін.

Для більш глибокого потрактування крейнівського образу «Руки Вогню» звернемося до фрейдівської версії пояснення символу рук. Руки для З. Фрейда є символом фалоса, тому здорові й гарні руки позначають чоловічу силу, а слабкі руки сигналізують про проблеми зі здатністю виконувати основну чоловічу функцію [3]. Виходячи з такої теорії, робимо висновок, що в поемі Крейн закодував не тільки культурне послання, а й глибоко особисте: пробуджуючи Руки Вогню, митець намагався підсилити статевий потяг, розпалити пристрасть чи, більше

того, любов, що давали йому наснагу та творчі сили. Тобто ми розглядаємо типовий випадок сублимації, за Фройдом. Зрештою, в кінці «Тунелю» ліричний герой таки пробуджує Руки Вогню «поцілунком агонії».

Гастон Башляр акцентує увагу на ще одній важливій особливості вогню – його очищувальній силі. У буденному ракурсі дослідник пояснює очисну властивість вогню його фізичними характеристиками, оскільки вогонь очищує запахи, відокремлюючи одні хімічні складові речовини від інших; тому вогнем випалюють поля, очищуючи їх, а попелом удобрюють землю для гарних урожаїв. Переміщуючись у площину художнього бачення очищувальної сили вогню, Башляр зазначає також, що процес спалення у вогні має не лише функцію очищення, а й просвітлення, бо саме вогнище вже стає джерелом світла. Найяскравіше мотив очищення в поемі представлений у частині «Танець»: Крейн запевняє, що досягти богині можливо тільки через страждання в очисному вогні, підтверджуючи свої слова зображенням зірки, що кровоточить на світанку. Надалі вогонь охоплює все навкруги, лава поступово накриває пагорби, огортаючи все вогнем, нагадуючи очисний вогонь небес, дійшовши своєї кінцевої мети – богині Покахонтас: «Досягнувши Лабрадору, сонце вільно розбурхує / Її німий сон снігу й, сполошена знову, / Вона – гірська ріка й співаюче дерево; / Вона – незаймана для останнього з чоловіків» [5, с. 22].

Висновки. Отже, ми бачимо, що першостихія вогню надзвичайно важлива для поеми Гарта Крейна, і навіть електричний вогонь (Г. Башляр розглядав його на тих же засадах, що й природний) слугує тим самим цілям, що й стихія. У підрозділі «Південна залізниця» (частина «Три пісні») поет тонко зобразив, як тліючий вогонь небес замінюється фосфорним райдужним штучним вогнем залізниці, а світло фар у темряві символізує те, що міст дарує світло й надію серед мороку.

Найвеличніший твір Гарта Крейна – поема «Міст», прообраз якого є Бруклінський міст. Попри неоднозначні відгуки про твір, поема посіла своє місце серед шедеврів американської літератури як яскравий приклад створення міфу Америки. Міфопоетика поеми базується на багатьох (часто антитетичних)

елементах, які зчеплені з єдиною метою – створити на фундаменті Америки вічний Китай, Атлантиду, Ельдорадо.

Першостихії, представлені в поемі в різних варіаціях, є невід’ємною частиною крейнівського міфотворення. Хоча першостихія землі в поемі «Міст» є центральною, але майстерне переплетіння першостихій землі, води та вогню дає підґрунтя для розкодування прихованого смислу системи образів поеми, прослідкування їхніх метаморфоз.

Література:

1. Башляр Г. Вода и грёзы. Опыт о воображении материи / Г. Башляр. – М. : Издательство гуманитарной литературы, 1998 (Французская философия XX века). – 268 с.
2. Башляр Г. Психоанализ огня / Г. Башляр. – М. : Прогресс, 1993. – 176 с.
3. Фрейд З. Введение в психоанализ / Зигмунд Фрейд ; пер. с нем. Г.В. Барышниковой. – Харьков : Книжный Клуб «Клуб Семейного Досуга»; Белгород : ООО «Книжный Клуб «Клуб семейного досуга», 2012. – С. 147.
4. Echoes of Hart Crane by Christopher Fulkerson [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.christopherfulkerson.com.
5. Crane H. The collected poems of Hart Crane / Edited with an introduction by Waldo Frank. – Liveright publishing corporation. – New York, 1933.

Колисниченко А. В. Первостихии как способ гармонизации художественного пространства поэмы Харта Крейна «Мост»

Аннотация. В статье проанализированы основные аспекты модификации первостихий в поэме Харта Крейна «Мост», определены разнообразные подходы к трактовке символичности первостихий и их функций в поэме.

Ключевые слова: ониризм, Руки Огня, психология стихии.

Kolisnychenko A. Natural elements as harmonising means in Hart Crane's poem «The bridge»

The article considers key variants of different natural elements modification in Hart Crane's poem, defines different ways of natural elements and symbols analysis.

Key words: oneirism, Hands of Fire, natural element psychology.